

Kâdî Beyzâvî'nin Kevnî Ayetlere Yaklaşımı (Envârü't-Tenzîl Tefsiri Bağlamında)

Enver BAYRAM*

Öz

Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında geçmişten günümüze birçok eser kaleme alınmıştır. Bu noktada Beyzâvî de yaşadığı dönemin en önemli müfessirlerindedir. Onun *Envârü't-tenzîl* adlı tefsiri dirayet metoduyla kaleme alınmış en meşhur tefsirlerden biridir. O, tefsirinde diğer konular yanında kevnî ayetlere de değinmiştir. Ayetlerde geçen gökyüzü, gök cisimleri, tabiat olayları, gündüz-gece, yeryüzü, su, toprak ve dağ gibi hususları tefsirinde ele almayı hedef edinmiştir. Öncelikle çağının bilimsel verileriyle kevnî ayetleri tefsir etmiş, ardından da bu durumu Allah'ın varlığına ve birliğine delil getirmiştir. Onun söz konusu ayetleri tefsir ederken temel amacı okuyucuya salt bilgi vermekten ziyade Allah'ın varlığı ve birliği hususunda okuyucuyu düşündürmektir. Çalışmamızda öncelikle Beyzâvî'nin hayatına kısaca değinilecektir. Daha sonra kevnî ayet kavramı ele alınacaktır. Bundan sonra Beyzâvî'nin gökyüzü ve yeryüzüyle alakalı ayetleri nasıl yorumladığı incelenecektir. Ayrıca onun kevnî ayetlerle ilgili görüşlerinin günümüz modern bilimleriyle ne derece uyum içinde olduğu da araştırılacaktır. Son olarak Beyzâvî'nin kevnî ayetleri Allah'ın varlığı ve birliğine niçin ve nasıl delil getirdiği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beyzâvî, Envârü't-tenzîl, Kevnî ayet, Tefsir, Ayet.

Al-adı Baydawi's Approach To The Cosmological Verses (In The Context Of Anwar Al-Tanzil)

Abstract

Many works have been written from the past to the present in the understanding and interpretation of the Qur'an. At this point, Baydawi is one of the most important commentators of his time. His commentary *Anwar al-tanzil* is one of the most famous exegesis penned by the method of al-dirayah. In his exegesis, he touched upon other subjects as well as cosmological verses. The aim of this course is to discuss the issues such as sky, celestial bodies, natural events, day-night, earth, water, earth, and mountain in the commentary. First of all, he commented on cosmological verses with the scientific data of his time, and then brought this evidence to the existence and unity of Allah. The main purpose of his commentary is to make the reader think about the existence and oneness of God rather than simply giving information to the reader. In this study, first of all, Baydawi's life will be briefly mentioned. Then the concept of cosmological verse will be discussed. After that, how Baydawi interpreted the verses related to the sky and the earth will be examined. In addition, the extent to which his views on cosmological verses are in harmony with modern science will be explored. Lastly, why and how Baydawi's cosmological verses bring evidence to the existence and oneness of Allah will be discussed.

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı. enbayram58@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7624-4528>.

Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Gönderim Tarihi: 17 Eylül 2019. Kabul Tarihi: 23 Ekim 2019. Yayın Tarihi: 31 Ekim 2019. Araştırma Makalesi.

DOI Numarası: 10.31121/tader.621193.

ATIF: Bayram, Enver. "Kâdî Beyzâvî'nin Kevnî Ayetlere Yaklaşımı (Envârü't-Tenzîl Tefsiri Bağlamında)". Tefsir Araştırmaları Dergisi (TADER) 3 / 2 (Ekim 2019): 384-407.

Keywords: Baydawi, Anwar al-tanzil, Cosmological verse, Tafsir, Verse.

Giriş

Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî 585/1189 yılında Şîraz yakınlarındaki Beyzâ kasabasında doğmuştur.¹ Çocukluğu Beyzâ'da geçen Beyzâvî, babasından icazet aldıktan sonra memleketindeki ulemadan aklî ve naklî ilimleri tedarik etmiştir.² Babasının vefatından sonra bir süre Şîraz kâdilkudâtlığı yapmıştır. Bu nedenle “Kâdî” ve “Kâdilkudât” diye de tanınmıştır.³ Bir taraftan görevini yerine getirirken diğer taraftan da öğrenci yetiştirmiştir. Kemâleddin el-Merâgî, Abdurrahman b. Ahmed el-İsfahânî, Zeynüddin el-Henkî ve Çârberdî onun meşhur talebelerindedir.⁴

Beyzâvî, kadılık görevinde fazla titiz olmasından dolayı bu görevden azledilmiştir. Vezirin de bulunduğu bir ilim meclisinde ilmî vukufiyetini ispatlamış ve tekrardan Şîraz kadılığına getirilmeyi talep etmiştir. Bu göreve tekrar gelen Beyzâvî bir müddet sonra bu görevden ayrılarak Tebriz'e yerleşmiştir. Bir başka rivayette şeyh Muhammed b. Muhammed el-Kütahtâî'nin sözleri üzerine bu görevi istemekten vazgeçip tasavvuf yoluna girmiştir. Kalan ömrünü Tebriz'de eser telif ederek sürdürmüştür.⁵ Kaynakların çoğunluğuna göre 685/1286 yılında Tebriz'de vefat etmiştir.⁶

Âlimler, Beyzâvî'nin geniş bir ilmî birikime ve kabiliyete sahip olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Daha çok tefsir, kelâm, fıkıh ve usûl-i fıkıh alanında meşhur olan Beyzâvî, birçok İslamî ilim sahasında eser telif ederek “allâme” unvanını kazanmıştır.⁷ *Envârü't-tenzîl* adlı eseri onun tefsir sahasında telif ettiği çok önemli bir eserdir. Her ne kadar başlangıçta ilmî birikimini yetersiz görerek böyle bir eseri yazmaktan imtina etse de daha sonra şeyhi Muhammed b. Muhammed et-Kütahtâî'nin de teşvikiyle eserini yazmaya karar vermiştir.⁸ Eserine bazı eleştiriler⁹ getirilmesine rağmen

¹ Ali Muhyiddin Ali el-Karadağî (Ebû Saîd Nasirüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *el-Gâyetü'l-kusvâ fî dirâyetü'l-fetvâ* içinde), thk. Ali Muhyiddin Ali el-Karadağî (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslamiyye, 1429/2008), muhakkinin girişi, 1: 64- 65; Yâkût b. Abdullah Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, (Beyrut: Dâr Sâdır, 1995), 1: 529; Ebû'l-Felâh Abdü'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Abbâr-i men Zeheb*, thk., Mahmud el-Arnâvût (Şâm: Dâru İbn-i Kesîr, 1406/1986), 7: 685.

² Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 100.

³ Ebû's-Sıdk Takıyyüddin Ebû Bekr b. Ahmed İbn Kadi Şühbe, *Tabakatü's-Şafîyye*, tsh. Hafız Abdülhalim Han (Haydarabad: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmaniyye, 1399/1979), 2: 220; Ebû Nasr Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi Sübki, *Tabakatü's-Şafîyyetü'l-kübra*, thk. Mahmud Muhammed Tanahi-Abdülfezzah Muhammed el-Hulv (Kahire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, 1383/1964), 8: 158.

⁴ Y. Şevki Yavuz, “Kâdî Beyzâvî”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5-6 (1987-1988): 243.

⁵ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, haz. Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1941), 1: 186-187; Yavuz, “Beyzâvî”, 6: 100.

⁶ İbn Kadi Şühbe, *Tabakatü's-Şafîyye*, 2: 220-221; Ebû'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyuti, *Buğyetü'l-vuât fî tabakâtü'l-lugavîyyîn ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, 1384/1965), 2: 50.

⁷ Sübki, *Tabakatü's-Şafîyyetü'l-kübra*, 8: 157; İbn Kadi Şühbe, *Tabakatü's-Şafîyye*, 2: 220; Yavuz, “Beyzâvî”, 6: 100.

⁸ İsmail Cerrahoglu, “Envârü't-tenzîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 260.

⁹ Bazı ayetlere verdiği manaların birbiriyle çelişmesi, sure sonlarında zayıf hadislerle yer verilmesi, rivayet metodunu terk etmesi, bazı te'viller nedeniyle Sünnî tefsir çizgisinden çıkması ve az da olsa İsrâiliyat'a yer vermesi tefsirin

döneminde büyük bir boşluğu doldurmuş ve medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.¹⁰ Yine Beyzâvî'ye nispet edilen *Havassu'l-Kur'an* adlı risale surelerin faziletine dairdir. Bunların dışında *Tavâlî'u'l-envar min metali'i'l-enzâr*, *Mısbâhu'l-ervâh ve Muntebe'l-munâ fî şerhi esmâ'llahi'l-büsnâ* kelimelerine, *Minbâcü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl* da fıkıh usulü ilmine dair eserleridir. *Gâyetü'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ*, *Tuhfetü'l-ebâr ve Niẓâmü't-tevârih* gibi muhtelif çalışmalar da Beyzâvî'ye aittir.¹¹ Bunun yanında tefsirinin tamamı veya bazı bölümleri üzerinde şerh, hâşiye ve ta'lik tarzında gerçekleştirilen çalışmaların sayısı 250'den fazladır.¹²

Beyzâvî tefsirini kaleme alırken Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müf-redâfı*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâfı* ve Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-gaybı*ndan bolca faydalanmıştır.¹³ O, tefsirine el-*Keşşâf*'tan birçok alıntı yapmış, bundan dolayı bazı âlimlerce onun bir özeti olarak kabul edilmiştir. Beyzâvî, âyetleri tefsir ederken diğer âyetlerden hadislerden, sahâbe sözlerinden ve tâbiînin görüşlerinden yararlanmış, bunların zayıf olanlarına “kîle” veya “ruviye” ifadeleriyle işaret etmiştir. O, dil kaidelerine dayanarak yaptığı açıklamalar yanında âyetlere getirdiği farklı yorumlarla da büyük bir müfessir olduğunu göstermiştir.¹⁴

Beyzâvî, tefsirinde iman, amel ve muamelât gibi konular yanında kevnî âyetlerin yorumları üzerinde de durmuştur. Bu doğrultuda o, söz konusu ayetleri yorumlarken ayrıntılı açıklamalar yapmış, dünyanın yuvarekliliğiyle hareket etmekte olduğu görüşünün savunulması örneğinde olduğu üzere¹⁵ isabetli bir ilmî tefsir metodu uygulamıştır.¹⁶ Bu çalışmamızda Beydavi'nin *Envârü't-tenzîl* adlı tefsiri örneğinde onun kevnî ayetlere yaklaşımı ele alınacaktır. Ancak öncesinde kevnî ayet kavramını ele almak uygun olacaktır.

eleştirilen yönleri olmuştur. Ancak bunların bir kısmı iddia olarak kalmıştır. Geniş bilgi için bkz. Yavuz, “Beyzâvî”, 6: 100; Yavuz, “Kâdî Beyzâvî”, 244-245.

¹⁰ Cerrahoğlu, “Envârü't-tenzîl”, 11: 261; “Mustafa Aykaç, “Nâsıruddin el-Beyzâvî ve Osmanlı Kelâm Geleneğindeki Yeri = Naser Addin al-Baidawi and His Place on Ottoman Theology Tradition”, *İslami Araştırmalar*, XXVII/3 (2016): 394-401.

¹¹ Yavuz, “Beyzâvî”, 6: 102.

¹² Cerrahoğlu, “Envârü't-tenzîl”, 11: 261; Yavuz, “Beyzâvî”, 6: 102. Geniş bilgi için bk. Mehmet Bağış, *Beyzâvî Tefsirinde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* (Mardin: Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık Amb. Dağ. San. Ve Tic. Ltd. Şti., 1918), 31-49.

¹³ İsmail Cerrahoğlu, “Kadî Beydavi ve Tefsiri”, *Diyanet İlmî Dergî*, XIX/1 (1983): 8; Cerrahoğlu, “Envârü't-tenzîl”, 11: 260.

¹⁴ Cerrahoğlu, “Envârü't-tenzîl”, 11: 260; Cerrahoğlu, “Kadî Beydavi ve Tefsiri”, 13.

¹⁵ Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdurrahman (Beyrut: Dâru İhyâ'it-türâsi'l-arabiyyi, 1418h.), 1: 55.

¹⁶ Cerrahoğlu, “Envârü't-tenzîl”, 11: 261; Yavuz, “Beyzâvî”, 6: 101.

1. Kevnî Âyet Kavramı

Sözlükte “açık alâmet, delil, ibret, işaret, emâre, nişâne” gibi anlamlara gelen âyet kelimesi¹⁷ Kur'an'da tekil ve çoğul şeklinde 382 defa geçmektedir.¹⁸ Âyet kelimesi Kur'an'da alâmet (el-Bakara, 2/248), mucize (el-Bakara, 2/211; el-Mü'min, 40/78), ibret (en-Nahl, 16/11), delil (er-Rum 30/20-25; el-İsrâ, 17/12), acâib iş (el-Mü'minûn, 23/50) ve Kur'an âyeti (en-Nahl, 16/101) anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁹

Son dönem İslam âlimleri âyeti ikiye ayırmaktadır. Birincisi peygambere indirilen ilahi kitaplardır ki bunlara kavli âyetler denir. Ayrıca bu âyetlere “teşriî”, “tenzîlî” ve “vahyî âyetler” de denir. İkincisi ise fiili âyetlerdir. Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini ve yüce sıfatlarını gösteren âyetler bu türdendir. Bu âyetlere “kevnî”, “teknî” veya “ilmî âyet” de denir.²⁰ Çağdaş müfessirlerden Muhammed Abdullah Şerkâvî'ye göre kevnî âyetlerin Kur'an'da yer almasının iki temel sebebi vardır. Birincisi, insanlara Allah'ın tek ve gerçek ilah olduğunu anlatmaktır. İkincisi ise kâinatta var olan kanunların insan tarafından öğrenilmesini ve buna bağlı olarak yaşamını sürekli geliştirmesini sağlamaktır.²¹

Kur'an; göklerin ve yeryüzünün yaratılışı, güneşin ısı ve ışık kaynağı olması, ayın ışık yayması, gece-gündüzün oluşumu, yağmurun yağması gibi birçok doğa olayını Allah'ın varlığı ve birliğine delil getirmekte ve insanın bunları düşünerek hidayete ermesini amaçlamaktadır. Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: “Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanlara fayda veren yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirerek onunla ölü haldeki toprağa can verdiği ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde aklını işleyen bir topluluk için elbette nice deliller vardır.” (el-Bakara 2/164)

¹⁷ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “Eyyâ-Ayetün”, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: Daru Sadr, 1414h.), 14: 62; Ragıb İsfehani, “Eyyü”, *Müfredat*, thk., Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Beyrut: Dâru's-Şâmiye, 1412h.), s. 101; Yusuf Şevki Yavuz-Abdurrahman Çetin, “Âyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4: 242; İsmail Karagöz v.dğr., “Âyet”, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 44.

¹⁸ Muhammed Fuad Abdalbâkî, “Âyet”, *El-Mu'cemu'l Müfrehes li'l-Elfaz'il Kur'an'il-Kerim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 103-108.

¹⁹ İsfehani, “Eyyü”, 101-102; Yavuz-Çetin, “Âyet”, 4: 242; Karagöz v.dğr., “Âyet”, 44.

²⁰ Yavuz-Çetin, “Âyet”, 4: 243.

²¹ Muhammed Abdullah Şerkâvî, *el-Kur'an ve'l Kevn* (Beyrut, 1991), 9-10.

Bu anlamda Kur'an'daki kevnî ayetleri konu alan ilmî tefsiri, "Bilimsel verilerle âyetlerin delâletleri arasındaki uyumu araştıran, anlamaya ve açıklamaya çalışan tefsir" diye tanımlamak mümkündür.²² Bir başka ifadeyle ilmi tefsir, asrının bilgi birikimi ve bilimsel verileriyle Kur'an'daki kevnî âyetleri açıklama girişimidir.²³

İlmî tefsir Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Gazalî (ö. 505/1111), İbn Rüşd (ö. 595/1199), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), Zerkeşî (ö.794/1391), Süyûtî (ö. 911/1505), Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), Abdulkahir el-Bağdadi (ö. 429/1037), Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî (ö. 1306/1888), Abdurrahman el-Kevâkibî (ö. 1320/1902) ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa (ö. 1839-1918) gibi âlimler tarafından savunulmuş ve bu hususa eserlerinde yer verilmiştir. İlmî tefsir konusunda en derli toplu çalışma Tantâvî Cevherî tarafından el-Cevâhir fî tefsîri Kur'ânî'l-Kerîm adıyla telif edilmiştir.²⁴ Eserde kevnî ayetler modern bilimin verileri de kullanılarak tefsir edilmeye çalışılmıştır. Eserin yazılışındaki asıl amaç ise Müslüman ilim adamlarının daha çok İslamî ilimlerle meşgul olup pozitif ilimleri ihmal ettikleri ve bundan sonra yapılacak yeni çalışmalarla bunun telafî edilmesi gereğini vurgulamaktır.²⁵

İlmî tefsiri savunanlara göre Kur'an'da geçen "Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık" (el-En'am 6/38), "Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır" (el-En'am 6/59), "Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik" (en-Nahl 16/89) gibi ayetler her şeyin Kur'an'da olduğunun bir kanıtıdır. Bunun yanında evrenden bahseden ayetlerin varlığı ve bu ayetlerin yukarıdaki ayetlerle birleştirilmesi, ilmî tefsirin oluşumunun en önemli merhalelerinden birisini oluşturmaktadır.²⁶

Buna mukabil Şâtubî (ö. 790/1388) ilmi tefsiri eleştirmiş, Hüseyin ez-Zehebî (ö. 1399/1978), Kâmil Hüseyin, Muhammed Arkun, Emin el-Hûlî, Mahmut Şeltut gibi bilim adamları da onu takip etmişlerdir.²⁷ Bunlara göre ilmi tefsir ne Müslümanların itikadıyla ne de Kur'an'ın icazıyla bağdaşmaktadır. Kur'an, fen ve diğer bilimlerin esaslarını ortaya koymaz. Zira onun yegane gayesi Allah'ın

²² Celal Kırcı, "Kur'an ve Modern Bilim (İlişkisi-Sahası-Sorunları)", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi = Erciyes University Journal of Faculty of Theology*, XV, (2012), 23.

²³ Celâl Kırcı, "Kur'ân-ı Kerîm'in Tefsiri ve İlimlerle Olan Münasebeti", *İslâm Medeniyeti*, V/2, (1981), 23.

²⁴ Talip Özdeş, "Kur'an-Bilim İlişkisinin Problematik Boyutu Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/1 (2010): 18; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 234-236.

²⁵ Tantavî Cevherî, *el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'an* (Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2004), 1: 5.

²⁶ Şehmus Demir, "Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, ed. Bilal Gökçür v.dğr. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2010), 402.

²⁷ Talip Özdeş, "Kur'an-Bilim İlişkisinin Problematik Boyutu Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19-20.

iradesini ortaya koymaktır. Dolayısıyla zamanla gelişen ve değişen bilgi ile kesin olan ve değişmeyen bilgiler açıklanamaz.²⁸

2.Kâdî Beyzâvî'nin Kevnî Ayetlere Yaklaşımı

Bu bölümde Beyzâvî'nin gökyüzü ve yeryüzüyle ilgili ayetlere yaklaşımı ele alınıp değerlendirilecektir.

2.1. Gökyüzü ve Atmosfer Olayları İle İlgili Ayetlerin Tefsirinde Beyzâvî'nin Yaklaşımı

Bu kısımda Beyzâvî'nin gökler, gök cisimleri, gece-gündüz hadisesi ve gökte cereyan eden tabiat olaylarına ait görüş ve yorumları *Envârü't-tenzîl* adlı eseri bağlamında ele alınacaktır.

2.1.1. Gökler

“Sümüvv” kökünden türeyen ve sözlükte “yükseklik” anlamına gelen sema (gök) kelimesi,²⁹ “her tür nesnenin üst ya da en üst kısmı”nı ifade etmektedir.³⁰ Kur'an'da 310 defa geçen sema kelimesi³¹ bazen müfret, bazen cemi, bazen müzekker bazen de müennes olarak kullanılmıştır.³²

Beyzâvî, gök ile ilgili ayetleri döneminin ilmî verileriyle izah etmeye gayret etmiştir. Bu çerçevede yer ve göklerin imkân dairesinde her şeyin asılları olduğunu belirten Beyzâvî³³, “Şüphesiz Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı.” (el-A'râf 7/54) ayetinin tefsirinde geçen “gün” ifadesinin “vakit” anlamında kullanıldığını beyan etmektedir. Buna göre o, yer ve göklerin “altı merhalede” ya da “altı gün miktarında” yaratıldığını ifade etmektedir. Ona göre “gün” kelimesinden “vakit” ya da “altı gün miktarında” anlamı anlaşılmasa o zaman “güneşin doğuşundan batışına kadar olan zaman” anlamı anlaşılır ki bu da doğru olmaz. Zira gökler ve yer yaratıldığında bu durum söz konusu değildir.³⁴

²⁸ Özdeş, “Kur'an-Bilim İlişkisinin Problematik Boyutu Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, 20; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 239. Geniş bilgi için bk. Hind Şelebî, *et-Tefsîru'l-İlmî li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Tunus, 1985), 20-44.

²⁹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhîdî, “Smv”, *Kitabü'l ayn*, thk. Mehdi Mahzumî - İbrahim es-Semaraî, 8cilt (b.y.: y.y., ts.), 7/318; Muhammed b. Ahmed Ezherî, “Smv”, *Tehzîbü'l-Lüğâ*, thk. Muhammed İved, 15 cilt (Beyrut, Daru İhyâi'l-türâsi'l-arabiyyi, 2001), 13: 78-79; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk Zebîdî, “Smv”, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Mecmuatün mine'l-muhakkikîn, 40 cilt (b.y: Daru'l-hidâye, ts.), 38: 301.

³⁰ İsfehânî, “Semâ”, 427.

³¹ Muhammed Fuad Abdülbâkî, *El-Mu'cem'ul Müfrehes li'l-Elfâzî'l Kur'an'ül-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 362-366.

³² İsfehânî, “Müfredât”, 427; Erdoğan Baş, “Sema”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36: 453.

³³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 104.

³⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 15.

Beyzâvî, Allah'ın -dileseydi bir anda yaratmaya gücü yettiği halde- yeri ve gökleri kademeli bir şekilde yaratmasını üç sebebe dayandırmaktadır:

1. Altı günde yaratma onun iradesine bir delildir.
2. Altı günde yaratma tefekkürle bakan kimseler için bir ibrettir.
3. Altı günde yaratma işleri teenniyle yapmaya bir teşviktir.³⁵

Göklerin ve yerin ulvî ve süflî iki cihet olabileceğinden bahseden Beyzâvî, yerin müfred (tekil) gelirken göklerin cemi (çoğul) gelmesini ulvî şeylerin süflî şeylerden asıl ve zat (cevher) olarak farklı farklı olmasına bağlamaktadır.³⁶ Bunun yanında o; göklerin, Allah'ın takdirinin kaynağı olduğunu, ahkâmını oradan indirdiğini ve meleklerin meskeni olduğunu bildirmektedir.³⁷

Beyzâvî, “O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semâya yöneldi, onu yedi gök olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti). O, her şeyi hakkıyla bilendir.” (el-Bakara 2/29) ayetinin tefsirinde Allah'ın göğü her türlü eğrilik ve kusurdan münezze bir şekilde yaratmış olduğunu ifade ettikten sonra ayette geçen “yedi gök” ifadesiyle ilgili olarak astronomların dile getirdiği “dokuz felek” görüşüne şöyle cevap vermiştir: “Onların söyledikleri şüphelidir. Ancak doğru da olsa ayete muhalif değildir. Çünkü ayette yediden fazlası reddedilmemektedir. Bununla beraber arş ve kürsiyi de bu yediye ilave ettiğimizde herhangi bir ihtilaf kalmaz.”³⁸ Böylece Beyzâvî, asrında geçerli olan astronomiyle alakalı bilgileri Kur'an tefsirinde kullanmış, tefsirle pozitif bilimin verilerini uzlaştırmaya çalışmıştır. Yine o, (el-Fussilet 41/12) ayetinde ifade edilen “Allah'ın yedi gökten her birine kendi işini vahyetmesi” hadisesini Allah'ın göklere irade vermesiyle veya fitrî bir sevk ile onları yapacakları şeylere sevk etmesi olarak açıklamaktadır.³⁹ Yedi göğün birbirine mutabık olarak yaratılmasını ise üst üste, birbiriyle uyumlu tabakalar halinde yaratılması olarak tefsir etmektedir.⁴⁰

Beyzâvî, “Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş'a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır...” (er-Ra'd 13/2) ayetinin tefsirinde geçen تَرَوْنَهَا (görmek) ifadesinin, kendinden önceki ifadenin sıfatı olabileceği gibi yeni bir cümle de olabileceğini beyan etmektedir. İfadenin sıfat olarak, “O Allah ki, göreceğiniz bir direk olmadan gökleri yükseltti.” anlamına geldiğini, ancak ifadenin yeni bir cümle olarak ele alındığında “O Allah ki, bir direk

³⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 16; 4: 129.

³⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 128.

³⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 170.

³⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1: 66.

³⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 68.

⁴⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 228.

olmadan gökleri yükseltti.” şeklinde anlaşılabilceğini belirtmektedir.⁴¹ Görüldüğü gibi Beyzâvî, söz konusu ayetle ilgili gramatik açıklamalar yapmakta ve ayetin tefsirini buna göre yapmaktadır. Diğer bir deyişle تَرَوْنَهَا (görmek) ifadesi sıfat olarak düşünüldüğünde göklerin direkler üzerinde durduğu, ancak bunun insanlar tarafından görülmediği anlaşılmaktadır. Söz konusu ifade yeni bir cümle olarak düşünüldüğünde ise göklerin direksiz bir şekilde yaratıldığı beyan edilmektedir. Ancak Beyzâvî muhtemel iki mana arasında bir tercihte bulunmamaktadır.

Beyzâvî, “Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek gelin! dedi. İkisi de ‘İsteyerek geldik’ dediler.” (el-Fussilet 41/11) ayetinin tefsirinde göğün duman hâlinin onun zulmanî durumunu yansıttığını ifade etmektedir. Yine bununla göğün madde-sinin ya da onun terkiibinde bulunan en küçük parçaların kastedilmiş olabileceğini belirtmektedir. Bunun yanında Beyzâvî söz konusu ayette geçen “sonra” ifadesinin zamanı belirtmediğini, bunun göklerle yerin yaratılışı arasındaki farklılığı bildirdiğini beyan etmektedir. Aksi takdirde bunun “Ondan sonra da yerküreyi döşedi.” (en-Nâziât 89/30) ayetiyle çelişeceğini ifade etmektedir. Ayrıca o, “isteyerek veya istemeyerek gelin!” ifadesini birçok yönden ele aldıktan sonra bundan asıl maksadın Allah’ın kudretinin göklerle yer üzerindeki tesirini ve onların da bu kudretten etkilenmelerini tasvir etmek olduğunu açıklamaktadır. Ona göre ayet, gökyüzü ile yeryüzünün bu durumunu komutanın emrine itaat eden iki asker şeklinde temsil yoluyla anlatmaktadır.⁴²

Beyzâvî, “O kâfir olanlar, görmediler mi ki, göklerle yer bitişik bir halde iken biz onları ayırdık.” (el-Enbiya 21/30) ayetinin tefsirinde başlangıçta göklerin yer ile bitişik olmasını onların bir bütün halinde ve tek bir hakikat olması olarak tefsir etmektedir. Daha sonra ise göklerle yerin arasında mesafe meydana gelmiştir ya da gök çeşitli hareketlerle bölümlere ve tabakalara ayrılmıştır.⁴³ Ayrıca Beyzâvî göğün “korunmuş tavan” olarak nitelendirilmesini onun düşmekten, bozulmaktan ve kendisine bir zarar gelmekten korunması olarak tefsir etmektedir. Yine söz konusu nitelendirmenin kulak hırsızlığı yapan cin ve şeytanların şihablarla taşlanarak göğün kulak hırsızlığından korunması şeklinde de anlaşılabilceğini ifade etmektedir.⁴⁴ Ayrıca Nâziât suresinin 28. ayetinde Allah’ın göğün tavanını yükselttiğini ve onu tesviye ettiğini ifade etmektedir. Beyzâvî ayette geçen göğün tesviyesini, onun her şeyinin ölçülü olması, düzgün yapılması ve mükemmel kılınması olarak tefsir etmektedir.⁴⁵

⁴¹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 180.

⁴² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 67, 68.

⁴³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 50.

⁴⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 50; 5: 68.

⁴⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 284.

Beyzâvî, “Gökten yere kadar bütün işleri O yönetir. Sonra, sizin saydığınız yıllardan bin yıla denk düşen bir günde bütün işler O'na çıkar.” (es-Secde 32/5) ayetinin tefsirinde “bin yıl” ifadesinden uzun bir zamanın kastedildiğini belirtmesinin yanında gök ile yer arasındaki mesafenin beş yüz senelik olduğuna ve meleklerin yere iniş ve göğe çıkışının toplamda bin yıla tekabül ettiğine dair rivayetleri de aktarmaktadır.⁴⁶ Ancak bu rivayetler arasında bir tercihte bulunmamaktadır. Yine o, En'âm suresinin 125. ayetinin tefsirinde insanın semaya çıkmaya güç yetiremeyeceği gibi Allah'ın saptırdığı kimsenin de doğruya erişemeyeceğini bildirmektedir.⁴⁷ Görüldüğü gibi o, döneminin ilmî verilerini kullanarak insanın gökyüzüne çıkamayacağını belirtmiştir. Ancak bugünkü imkânlar dâhilinde insanın gökyüzüne çıktığı vakidir. Onun yorumu döneminin ilmî birikimine uygun olsa da günümüz ilmî verileriyle çelişmektedir.

Beyzâvî, “Göğü kendi ellerimizle biz kurduk ve biz (onu) elbette genişleticiyiz.” (ez-Zariyât 51/47) ayetinin tefsirinde göğün genişletilmesinin gerçek ya da mecazi anlamda anlaşılabilirliğini belirtmektedir. Zira Allah Mûsi'dir. Mûsi' olan bir yaratıcı dilediğini yapmaya güç yetirendir ve bu anlamda O, göğü de genişletebilir ya da gök ile yer arasına genişlik vererek yaratmış da olabilir. Mecazi anlamda ise Mûsi', kullarına Allah'ın bolca rızık vermesini ifade etmektedir.⁴⁸ Yine o, “Andolsun biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık. Biz yaratmaktan habersiz değiliz.” (el-Müminûn 23/17) ayetinin tefsirinde “yedi yol”dan maksadın yedi gök olduğunu ya da bununla melekler ve yıldızların güzergâhları olabileceğini belirtmektedir.⁴⁹ Bunun yanında o, Zâriyat suresinin 7. ayetinin tefsirinde “yollar sahibi semâ” ifadesiyle kastedilenin gezegenlerin yörüngeleri olabileceği gibi, tefekkür eden kimselerin sülûk ettiği ve kendileriyle bilgilere ulaştıkları akli yolların da kastedilmiş olabileceğini belirtmektedir.⁵⁰

2.1.2. Gök Cisimleri

Gök cisimleri, uzay boşluğunu kaplayan cisimlerdir. Bulutsu ve dev galaksiler, yıldızlar, kuyruklu yıldızlar, küçük meteorlar ve takımyıldızların her biri gök cisimidir.⁵¹ Bunlar içinde akla ilk olarak güneş, ay, yıldızlar ve gezegenler gelmektedir. Güneş ve ayın, insanların vakti bilmeleri için tanzim edildiğini ifade eden Beyzâvî,⁵² Allah'ın onları kendilerine ait yörüngelerinde döndürdüğünü belirtmektedir.⁵³ Yine o, Lokman suresinin 29. Ayetinin tefsirinde güneş için bir yıl, ay için bir aylık

⁴⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 219, 220.

⁴⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2: 181.

⁴⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 150.

⁴⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 84.

⁵⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 146.

⁵¹ Gezenler.gen.tr, “Gök cisimleri”, erişim: 5 Ağustos 2019, <https://www.gezenler.gen.tr/gok-cisimleri.html>.

⁵² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2: 174.

⁵³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2: 174.

belli bir sürenin varlığından bahsetmektedir.⁵⁴ Ayrıca güneşin senelik devrinde üç yüz altmış doğuş ve batış yeri olduğunu, üzerinden bir yıl geçmeden güneşin aynı yerden doğup batmadığını belirtmektedir. Ayın ise yirmi sekiz menzilden bahsetmekte ve her gece bu menzillerden birinde bulunduğunu, menzillerin sonuna geldiğinde ise hilal şeklini aldığını ifade etmektedir.⁵⁵

Kur'an; güneş, ay ve yıldızların bir yörüngede yüzdüklerini belirtmektedir (el-Yasin 36/38-40). Bu bağlamda Beyzâvî'de güneş ve ayın hareketinin akıllılara ait bir sîga ile (yesbehûn) anlatıldığına dikkat çekmekte ve bunun nedenini su üzerinde yüzme filinin akıllılara ait bir eylem olmasından kaynaklandığını zikretmektedir.⁵⁶

Beyzâvî, “Ve içlerinde ayı bir nur, güneşi de bir lamba yapmıştır.” (en-Nuh 71/16) ayetinin tefsirinde güneşin lamba olmasını temsil olarak kabul etmekte ve lambanın, etrafındaki karanlığı izale ettiği gibi güneşin de yeryüzündeki karanlığı ortadan kaldırdığını beyan etmektedir. Ayın ise dünya semasında olduğu halde semavatta bir nur olduğunun ifade edilme sebebinin dünya semasıyla daha yukarı sema arasında var olan ilişkiye bağlamaktadır.⁵⁷

Güneş ve ayın belli bir süratle daimî hareket halinde olduğunu belirten Beyzâvî,⁵⁸ “Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar; güneş ve ayı emri altına almıştır. Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider.” (el-Fâtır 35/13) ayetinin tefsirinde ayette geçen “ecel-i müsemma” (belli bir ecel) ifadesini üç şekilde tefsir etmektedir. Buna göre ecel-i müsemma ya dönme müddetidir ya dönmenin nihayet bulacağı yer ve zamandır ya da kıyamet günüdür.⁵⁹

Beyzâvî, “Gökte burçları var eden, onların ortasında bir ışık kaynağı ve nurlu bir ay barındıran Allah yüceler yücesidir.” (el-Furkan 25/61) ayetinin tefsirinde burçlardan maksadın on iki burç olduğunu ifade etmektedir. Ona göre burçların gezegenler için bir uğrak yeri olması, onların burç olarak isimlendirilmelerinin nedenidir.⁶⁰ Yine o, güneşin ziyâ ve ayın nûr olarak nitelendirildiği ayeti (el-Yunus 10/5) tefsir ederken nurun ziyadan daha genel olduğunu, ışığı kendisinden olana ziya, ışığını başkasından alana ise nûr denildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla Allah'ın, güneşi bizzat ışığın

⁵⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 217.

⁵⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 268.

⁵⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 50.

⁵⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 249.

⁵⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 180.

⁵⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 256; 5: 37.

⁶⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 129.

kaynağı, ayı da güneşten ışık alacak şekilde yarattığını zikretmektedir.⁶¹ Ayrıca o, güneşin ziyâsından maksadın gündüz olduğunu ifade etmektedir.⁶²

Beyzâvî, “Güneşin ardından gelen aya” (eş-Şems 91/2) ayetinin tefsirinde ayın güneşi izlemesini üç şekilde tefsir etmektedir:

1. Kamerî takvime göre aybaşında ayın güneşten sonra doğmasıdır.
2. Ayın on dördünde dolunay gecesi ayın, güneşin batışından sonra çıkmasıdır.
3. Ayın yuvarlak olması ve nurunun kemâlinde güneşe tâbi olmasıdır.⁶³

Yine güneşin musahhar bir cisim olduğunu zikreden Beyzâvî “Ne de güneş aya yetişebilir.” (Yasin 36/40) ayetinin tefsirinde güneşin aya yetişememesini üç şekilde açıklamaktadır:

1. Güneş ve ayın aynı süratle gitmesi düşünülemez. Zira bu durumda bitkilerin meydana gelmesi ve hayvanların yaşamlarını idâme ettirmesi zora girerdi.

2. Güneşin ayın yerine geçmesi uygun değildir.
3. Güneşin, ayın nurunu silmesi söz konusu değildir.⁶⁴

Beyzâvî, “Güneş ve ay (belli) bir hesaba ile dir.” (er-Rahman 55/5) ayetinin tefsirinde güneş ve ayın kendi yörüngelerinde belli bir hesaba göre akıp gitmeleri ile bazı durumların oluştuğunu zikretmektedir. Buna göre;

1. Süfli (aşağı) âlemin işleri bir düzen içinde devam eder.
2. Mevsimlerin, gece ve gündüzün farklılıkları meydana gelir.

3. Yılların hesabı bilinmiş olur.⁶⁵ Görüldüğü gibi Beyzâvî'nin güneş ve ayın hareketleriyle ilgili yaptığı yorumlar, günümüz ilmî verileriyle paralellik arz etmektedir.

Beyzâvî, “Gerçek şu ki biz yakın göğü kandillerle süsledik. Ayrıca bunlarla şeytanların taşlanmasını sağladık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.” (el-Mülk 67/5) ayetinin tefsirinde geçen “kandiller” ifadesini yıldızlar olarak tefsir etmektedir. Zira yıldızlar kandillerin karanlıkta aydınlatması gibi, dünya semasını aydınlatmaktadır. Söz konusu ayette “kandiller” anlamındaki مصابيح kelimesinin nekre gelmesi o kandillerin azametine işaret etmektedir. Yine bu yıldızlar şeytanlar için

⁶¹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 105.

⁶² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 284.

⁶³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 315.

⁶⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 268-269.

⁶⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 170.

recim (taşlama) vasıtaları kılınmıştır. Semaya çıkmak ve oradan haber almak isteyen şeytanlar orada melekler ve şihablarla (yakıcı alev) durdurulmuşlardır.⁶⁶ O, şeytan ateşten olduğu halde ona şihabların zarar vermesi nasıl olur? sorusuna ise şu açıklamayı getirmektedir: “Çünkü, insan hâlis topraktan olmadığı gibi şeytan da sırf ateşten değildir. Bununla birlikte kuvvetli ateş zayıf ateşe saldırdığında onu ortadan kaldırdığı da bilinen bir gerçektir.”⁶⁷ Böylece Beyzâvî'nin ateşin derece farkına dikkat çektiği görülmektedir.

2.1.3. Gece ve Gündüz

Beyzâvî, gece ve gündüzle alakalı ayetleri titizlikle ve çoğu zaman günümüzün bilimsel verileriyle örtüşür bir şekilde tefsir etmiştir. Gece ve gündüzün birbirinden farklı olmasına rağmen Allah'ın onları bir gayede birleştirdiğini ifade eden Beyzâvî, gecenin istirahat için, gündüzün ise farklı işler yapmak için yaratıldığını belirtmektedir.⁶⁸ Bununla beraber o, Kasas suresinin 72. ayetinin tefsirinde gündüzün faydalarının gecenin faydalarından daha çok olduğunu; bundan dolayı da Allah'ın gündüzdeki “ziya” nimetinden bahsetmesinden sonra “hâlâ işitmez misiniz? ifadesini, yine gece nimetinden sonra “hâlâ görmez misiniz?” ifadesini getirdiğini beyan etmektedir. Bunu da aklın işitmekten gelen istifadesinin görmekten gelen istifadesinden daha fazla olmasıyla açıklamaktadır.⁶⁹

Nâziât suresinin 29. ayetinin tefsirinde gecenin, semanın hareketiyle meydana geldiğini ve bu yüzden semaya nispet edildiğini belirten Beyzâvî,⁷⁰ gece ve gündüzdeki değişimin onların zatında gerçekleşen değişimler olduğunu açıklamaktadır.⁷¹ O, “Allah gece ile gündüzü çevirir.” (en-Nur 24/44) ayetinin tefsirinde ise söz konusu ayeti üç farklı şekilde tefsir etmektedir:

1. Allah, gece ve gündüzü ardı ardına getirendir.
2. Allah, geceden ya da gündüzden birini noksanlaştırırken diğerini ziyadeleştirir.
3. Allah, gece ve gündüzün hallerini sıcaklık-soğukluk ve karanlık-aydınlık yönünden değiştirir.⁷²

Beyzâvî, “Çünkü Allah geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar.” (el-Hac 22/61) ayetini iki farklı şekilde tefsir etmektedir. Birinci yoruma göre gece ve gündüzün sürekli

⁶⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 229, 252.

⁶⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 6.

⁶⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 118.

⁶⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4:184.

⁷⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5:284.

⁷¹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2: 54.

⁷² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 111.

birbirinden almasıdır. Yani yılın bazı zamanlarında gece uzarken gündüz kısalmaktadır. Bazı zamanlarda da bunun tam tersidir. İkinci yoruma göre ise güneşin batmasıyla beraber gecenin karanlığının gelmesidir veya bunun tam tersidir.⁷³ Görüldüğü gibi Beyzâvî günlerin uzayıp kısalmasını bu ayet kapsamında ele almaktadır. Ayrıca ona göre, Leyl suresinde gecenin gündüzden önce zikredilmesi gecenin asıl olması itibarıyla, Duha suresinde gündüzün geceden önce zikredilmesi şeref itibarıyla'dır.⁷⁴

2.1.4. Tabiat Olayları

Beyzâvî, tefsirinde tabiat olaylarıyla ilgili ayetlerin tefsiri üzerinde de önemle durmaktadır. O, "O, gökten su indirdi." (er-Ra'd 13/17) ayetinin tefsirinde yağmurun üç ayrı kaynaktan indirilmiş olabileceğine dair ihtimalleri sıralamaktadır. Birinci ihtimale göre ayette geçen "sema"dan maksat buluttur. İkinci ihtimale göre ayet, "Allah sema canibinden bir su indirdi." şeklinde anlaşılabilir. Üçüncü ihtimale göre ise yağmurun inişi bizzat semadandır. Zira suyun öncülere semadandır.⁷⁵ Ancak o, Nûr suresinin 43. ayetinin tefsirinde sadece birinci ihtimali zikretmektedir. Daha sonra o; yağmur, kar ve dolunun oluşumuyla alakalı meşhur olarak nitelendirdiği şu görüşü nakletmektedir. "Su buharları yükselip soğuk bir hava tabakasına rastlayınca birbirleriyle birleşip bulut haline gelirler. Şayet soğuk fazla değilse yağmur olarak yere düşerler. Şayet soğuk fazla ise, tam birleşmeden inerlerse kar olarak ama birleşirlerse dolu şeklinde yağarlar."⁷⁶ Yine o, yağmurun başlangıcının semada oluştuğunu, orada bulut şeklini aldığını ve daha sonra yağmur olarak yere düştüğünü beyan etmektedir.⁷⁷ Görüldüğü gibi Beyzâvî'nin; yağmurun, karın ve dolunun oluşumuyla ilgili yaptığı yorumlar, günümüz ilmî verileriyle paralellik arz etmektedir.

Beyzâvî, "Biz gökten tertemiz su indirdik." (el-Furkan 25/48) ayetinin tefsirinde gökten inen suyun "temizleyici" vasfına dikkat çekmektedir. Yani gökten inen su, tıpkı toprak gibi temizleyicidir. Yine o, ayette geçen "tahûr" kelimesinin mübalağa için kullanılmış olabileceğini ve "tertemiz bir su" anlamına gelebileceğini ifade etmektedir. Bununla da tertemiz olan suların içilmesi gerektiğine dair bir ihtarin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca o, insanların dış temizliklerini yaptıkları gibi iç temizliklerini de yapmalarının elzem olduğunu bu ayetten hareketle ifade etmektedir.⁷⁸ Böylece o, ayetten işari bir yorum da çıkarmaktadır.

⁷³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 77.

⁷⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 319.

⁷⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 185.

⁷⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4:110.

⁷⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1: 55.

⁷⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 126.

Yine yağmuru indirmeye gücü yeten Allah'ın onu yok etmeye ve ortadan kaldırmaya da gücünün yettiğini belirtmektedir. Bu sadette o, “Gökten uygun bir ölçüde yağmur indirip onu arzda durdurduk. Bizim onu gidermeye de elbet gücümüz yeter.” (el-Müminun 23/18) ayetinin tefsirinde Allah'ın onu bozarak, buharlaştırarak veya insanların ulaşamayacakları bir derinliğe kadar indirerek onu ortadan kaldırdığını ifade etmektedir.⁷⁹ Ayrıca o, “O suyu depolayan siz değilsiniz.” (el-Hicr 15/22) ayetinin tefsirinde yağmur suyunun hazinesinin Allah'ın katında olduğunu ya da bununla Allah'ın bu suyu denizlerde, göllerde, kuyularda muhafaza ettiğini belirtmektedir.⁸⁰ Bunun yanında hiçbir senenin diğer seneden daha yağmurlu olmadığını ve Allah'ın, yağmuru dilediği tarzda kulları arasında paylaştığını İbn Abbas'tan nakletmektedir.⁸¹

Bulutların yer ile gök arasında durduğunu ifade eden Beyzâvî, onların tabiatları gereği ya yağmur olarak inmesine ya da dağılmasına rağmen Allah'ın emri gelmeden ne yağmur olarak indiklerini ne de dağıldıklarını belirtmektedir.⁸² Yine o, bulutların devamlı hareket halinde olmasına da değinmektedir.⁸³ Ancak Allah'ın dilemesi durumunda onları sabit tutabileceğini de belirtmektedir.⁸⁴

Beyzâvî, “O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklediği vakit, onları ölü bir belde(yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz.” (el-A'raf 7/57) ayetinin tefsirinde saba rüzgarının bulutu harekete geçirdiğini, şimal (kuzey) rüzgarının onu topladığını, güney rüzgarının ondan yağmur getirdiğini ve batı rüzgarının ise onu dağıttığını ifade etmektedir.⁸⁵ Böylece o, rüzgarların yağmurun yağması üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir.

Yine o “Rüzgârları da aşılایıcılar olarak gönderdik.” (el-Hicr 15/22) ayetinin tefsirinde rüzgârların aşılایıcı olmasını onların yağmur yüklü olmasına bağlamaktadır. Nitekim yağmur getirmeyen bulutların “akîm” ya da “kısır” olarak ifade edildiğini belirtmektedir. Bununla beraber rüzgârların ağaçlar ve çiçekler için aşılایıcı olabileceğini de beyan etmektedir.⁸⁶

Buluttan duyulan sesin “ra'd” (gök gürlemesi) olarak isimlendirildiğini ifade eden Beyzâvî, bunun sebebini bulutu meydana getiren unsurların sıkışması ve birbirine sürtünmesi olarak açıklar.

⁷⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 84.

⁸⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 209.

⁸¹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 127.

⁸² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1: 116.

⁸³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 169.

⁸⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 209.

⁸⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 17.

⁸⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 209.

maktadır. Bunun yanında buluttan parıldayan ışığın adına da “berk” (şimşek) denildiğini ifade etmektedir. Şiddetli bir sesle beraber gelen ve rastladığı her şeyi yakan şeye de “sâika” denildiğini bildirmektedir.⁸⁷

Beyzâvî, “Gök gürültüsü hamd ile Allah'ı tesbih eder.” (er-Ra'd 13/12) ayetinin tefsirinde gök gürültüsünün bizzat “sübhaneAllah”, “eldamdulillah” diyerek tesbih ettiğini ve bunu duyanların da böyle söylediğini ifade etmektedir. Yine o, gök gürültüsünün zatıyla Allah'ın birliğine ve kudretinin kemaline işaret ettiği gibi O'nun lütuf ve merhametinin inmesine de delalet ettiğini söylemektedir. Bu bağlamda o İbn Abbas'tan nakledilen şu hadisi yorumsuz olarak aktarmaktadır:⁸⁸ “O (Râd), buluta görevli bir melektir. Yanında ateş hazineleri vardır. Bunlarla bulutları sevk eder.”⁸⁹ Böylece o, bu hususta günümüz ilmî verilerinden farklı bir şekilde ayeti tefsir etmektedir.

2.2. Yeryüzü İle İlgili Ayetlerin Tefsirinde Beyzâvî'nin Yaklaşımı

Bu kısımda Beyzâvî'nin yerküre, dağlar, toprak ve suya ait görüş ve yorumları *Envârü't-tenzîl* adlı eseri bağlamında ele alınacaktır.

2.2.1. Yerküre

Kur'an'da yer ve yeryüzü için kullanılan “arz” kelimesiyle insanların üzerinde yaşadığı fizikî dünya kastedilmektedir.⁹⁰ Arz kelimesi genellikle “semanın mukabili olan cisim” veya “insanların üzerinde bulunduğu yer” şeklinde açıklanmaktadır.⁹¹ Arz kelimesi Kur'an'da 468 yerde geçmektedir.⁹²

Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*'de yeryüzüyle alakalı ayetleri etraflıca ele alıp değerlendirmiştir. Bu çerçevede Allah'ın, yeri enine ve boyuna yaydığını ifade eden Beyzâvî,⁹³ “O Allah ki size yeryüzünü döşek yapmıştır.” (el-Bakara 2/22) ayetinin tefsirinde Allah'ın yeri döşek kılmasını, insanların yerin üzerinde rahat bir şekilde oturup yatmalarını örnek göstererek tefsir etmektedir. O, yerin aslının su olmakla beraber Allah'ın orayı insanların yaşayabileceği ölçüde, aşırılıklardan uzak bir şekilde yaratıldığını beyan etmektedir. Ona göre yerin bu şekilde yaratılması onun düz olmasını gerektirmez. Bu nedenle yer, küre şeklindedir. Yerin küre şeklinde olması hacminin çok büyük ve çok geniş olması

⁸⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1: 55.

⁸⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 183.

⁸⁹ Tirmizi, Tefsir, 14.

⁹⁰ Mustafa Çağrıncı, “Yer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 476; Süleyman Uludağ, “Dünya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 22.

⁹¹ İbn Manzûr, “Arz”, 1: 60; İsfahânî, “Arz”, 1: 73; Çağrıncı, “Yer”, 43: 476.

⁹² Abdülbâkî, *El-Mu'cemu'l Müfrehes li'l-Elfa'zî'l Kur'an'ül-Kerîm*, 26-33.

⁹³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 180.

sebebiyle de üzerinde yaşamaya imkân sağlamaktadır.⁹⁴ Pozitif bilimin 16. yüzyıla kadar dünyayı düz olarak kabul etmesine rağmen bundan daha önce yaşamış olan Beyzâvî'nin dünyayı küre şeklinde nitelendirmesi ve ayeti buna göre tefsir etmesi gerçekten dikkate şayan bir durumdur.

Beyzâvî, yerin döndüğünü kabul etmektedir. Nitekim o, “Sen dağları görürsün de onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu,) her şeyi sapaşağlam yapan Allah'ın sanatıdır.” (en-Neml 27/88) ayetinin tefsirinde ise dağların bulutlar gibi süratli bir şekilde geçip gittiğinden, ancak hareketlerinin belli olmadığından bahsetmektedir. Büyük hacimli cisimlerin aynı hızla hareket ettiklerinde hareketlerinin fark edilememesini de bunun nedeni olarak zikretmektedir.⁹⁵

Yerin ve göğün imkân dairesinde her şeyin asılları olduğuna vurgu yapan Beyzâvî,⁹⁶ “O kâfir olanlar, görmediler mi ki göklerle yer bitişik bir halde iken biz onları ayırdık.” (el-Enbiya 21/30) ayetinin tefsirinde başlangıçta göklerin yer ile bitişik olmasını onların bir bütün halinde ve tek bir hakikat olması olarak tefsir etmektedir. Daha sonra ise göklerle yerin arasında mesafe meydana gelmiştir ya da yer çeşitli keyfiyetler ve hallerle bölümlere ve tabakalara ayrılmıştır.⁹⁷

Beyzâvî, “De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratana inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir.” (el-Fussilet 41/9) ayetinin tefsirinde yerin iki günde yaratılmasından maksadın iki gün ya da iki merhale olabileceğini söylemektedir. Bunun yanında ayette geçen “yer” kelimesinden maksadın topraktaki elementler olabileceğine dikkat çekmektedir. Yine Fussilet suresinin 10. ayetinde geçen yerdeki rızıkların dört günde yaratılmasını açıklarken de buradaki dört günün bir önceki ayette geçen iki günle beraber dört gün olduğunu açıklamaktadır. Böylece yerdeki rızıkların da iki günde yaratıldığını zımnen ifade etmiş olmaktadır. Ayrıca Fussilet suresinin 12. ayetinde yedi semanın da iki günde yaratıldığı ifade edilmektedir.⁹⁸ Böylece yer, gök ve içindekilerinin yaratılması altı günde gerçekleşmiş olmaktadır. Bu durumu da “Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden (ona hükmeden) Rahmân'dır.” (el-Furkan 25/59) ayeti belirtmektedir.

Allah'ın; yeri, göğü ve ikisi arasındakileri altı günde yaratmasını kullarına işlerini teenniyle yapmalarını öğretmenin bir metodu olarak gören Beyzâvî,⁹⁹ “Allah, O'dur ki yedi kat göğü ve yerden

⁹⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1: 55.

⁹⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 169.

⁹⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 104.

⁹⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 50.

⁹⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 67-68.

⁹⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 129.

de bir o kadarını yaratandır.” (et-Talak 65/12) ayetinin tefsirinde ayette geçen “misliyet” ifadesini adet olarak tefsir etmektedir. Yani göğün yedi tabaka halinde yaratılması gibi yer de yedi tabaka olarak yaratılmıştır.¹⁰⁰

2.2.2. Dağlar

Dağ, “yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümüne denir.”¹⁰¹ Beyzâvî, dağları konu edinen ayetlerin tefsirinde bu hususu etraflıca ele almaktadır. Bu sadette yeryüzündeki nehirlerin dağlar vasıtasıyla meydana geldiğini belirten Beyzâvî,¹⁰² “Allah, yeryüzü sizi sarsmasın diye oraya sabit dağlar yerleştirdi.” (en-Nahl 16/15) ayetinin tefsirinde yeryüzünün, dağlar yaratılmadan önce tabiatı sade ve hafif bir küre şeklinde olduğunu, dağlar yaratıldıktan sonra dağların, ağırlığıyla yerin merkezine doğru yöneldiğini ve onun hareketine engel olan kazıklar gibi olduğunu ifade etmektedir.¹⁰³ Beyzâvî bununla alakalı şu görüşü de isim zikretmeksizin aktarmaktadır: “Denildi ki: Allah yeri yarattığında, yer bir o tarafa bir bu tarafa gidip geliyordu. Melekler şöyle dedi: “Bunun üzerinde kimse duramaz.” Ardından dağlar yaratıldı, dağlar ile dünya istikrar buldu.”¹⁰⁴

Dağların hareket halinde olduğunu bildiren Beyzâvî, büyük cirimlerin aynı hızla hareket ettiklerinde hareketlerinin fark edilemeyeceğini beyan etmektedir.¹⁰⁵ Bunun yanında o, Mürselât suresinin 27. ayetinin tefsirinde “ravâsiye/dağlar” kelimesinin dağların azametine dikkat çekmek için ya da o dağlarda henüz keşfedilmeyen bazı şeyleri hissettirmek için elif-lamsız getirildiğini ifade etmektedir.¹⁰⁶

2.2.3. Toprak

Toprak, “yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümüne denir.”¹⁰⁷ Beyzâvî, toprağı konu edinen ayetlerin tefsirinde bu hususu etraflıca ele almaktadır. Bu noktada toprağın, insanın

¹⁰⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 223.

¹⁰¹ Sozlük.gov.tr, “Dağ”, erişim: 7 Ağustos 2019, <http://sozluk.gov.tr/>.

¹⁰² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 180.

¹⁰³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 222.

¹⁰⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 222.

¹⁰⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 169.

¹⁰⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5: 276.

¹⁰⁷ Sozlük.gov.tr, “Dağ”.

asıl maddesi olduğunu belirten Beyzâvî, onun topraktan yaratıldığını ve başlangıçta topraktan yaratılan yaratıcının tekrardan yaratmaya gücünün yettiğini belirtmektedir.¹⁰⁸ Beyzâvî, insanın topraktan yaratılışını hakiki ve mecazî olmak üzere iki şekilde açıklamaktadır:

1. Hz. Adem'in doğrudan topraktan yaratılmasıdır.
2. Meninin topraktan meydana gelen gıdalardan yaratılmasıdır.

Beyzâvî, Ra'd suresinin 4. ayetinin tefsirinde Allah'ın yeryüzünün değişik bölgelerinde farklı özelliklerde toprak parçaları meydana getirdiğini beyan etmekte ve şunları ifade etmektedir: “Bu toprağın bir kısmı hoş, bir kısmı çoraktır. Bir kısmı yumuşak, bir kısmı serttir. Bazısında tarım yapılır, ağaç yetişmez. Bir kısmında da ağaç yetişir, tarım yapılmaz. Şayet bunlar dilediği şeyi yapmaya güç yetiren bir Zat'ın tahsisi olmasaydı böyle olmazdı. Çünkü bu toprak parçaları aynı tabiatta ortaktırlar. Hepsi benzer şartlar altında ve aynı semavî sebeplere maruzdurlar. Nispet ve durumlar itibarıyla yan yana ve ortaktırlar.”¹⁰⁹

2.2.4. Su

Su, “Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız maddeye denir.”¹¹⁰ Beyzâvî, suyu konu edinen ayetlerin tefsirinde bu hususu etraflıca ele almaktadır. Bu doğrultuda gökler ve yer yaratılmadan önce Allah'ın arşının su üzerinde olduğunu ifade eden Beyzâvî, suyun arştan sonra ilk yaratılan şey olduğunu bildirmektedir.¹¹¹

Beyzâvî, “Her canlıyı da sudan yarattık.” (el-Enbiya 21/30) ayetinin tefsirinde canlıların sudan yaratılmasını üç farklı şekilde tefsir etmektedir:

1. Canlıda çok miktarda su bulunması.
2. Canlının suya çok ihtiyacı olması ve bizzat sudan faydalanması.
3. Su olmadan hayatın da olmaması.

¹⁰⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 281.

¹⁰⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 181.

¹¹⁰ Sozlük.gov.tr, “Dağ”.

¹¹¹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 182.

Beyzâvî'ye göre Allah yukarıda zikri geçen sebeplerden ötürü her canlının sudan yaratıldığını beyan etmektedir.¹¹² Yine o, “Allah hareket eden her canlıyı bir sudan yarattı” (en-Nur 24/45) ayetinde geçen sudan maksadın yukarıdaki söz konusu yorumların yanında özel bir su olan nutfenin olabileceğini ifade etmektedir.¹¹³

Nehir ve denizlerin insanın fayda ve tasarrufuna sunulduğunu söyleyen Beyzâvî, “Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı iki büyük su kütlelerini birbirine karıştırmadan salıveren, ikisinin arasına karışmalarını önleyen, bir engel koyan da O'dur.” (el-Furkan 25/53)¹¹⁴ ayetinin tefsirinde Allah'ın kudretini kullanarak bu iki denizin sularını birbirlerine karıştırmadığını ifade etmekte ve şöyle devam etmektedir: “Buradaki kudret tecellisi, normalde her bir unsurun parçalarının tabiatı gereği birbirine katılmak, birbirine bitişmek ve keyfiyette birbirine benzemek olan suların birbirlerinden ayrılmaları ve özelliklerinin farklı olmasıdır.”¹¹⁵ Bunun yanında o, aradaki “berzah” ifadesinin iki deniz arasında yer alan “kara parçası” olarak anlaşıldığını nakletmektedir.¹¹⁶ Ne var ki yapılan son bilimsel araştırmalar su kütlelerinin birbirine karışmasını engelleyen berzahın/perdenin, suyun yüzey gerilimi sonucu ortaya çıkan harika bir “su engeli” olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁷ Böylece o, ayeti çağının ilmî verilerini esas alarak tefsir etmiş, ancak daha sonra yapılan bilimsel keşifler sonucu söz konusu ayet o günden farklı şekilde yorumlanagelmıştır.

3. Kevnî Ayetlerin Allah'ın Varlığına ve Birliğine Delil Olması

Kâdî Beyzâvî kevnî ayetleri ele alırken mutlaka onları Allah'ın varlığı ve birliği ile ilişkilendirmektedir. Bu hususta salt bilgi vermek yerine bu bilgiler üzerinden dikkatleri tevhit inancına çekmektedir. Mesela bu doğrultuda o, “Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirerek onunla ölü haldeki toprağa can verdiği ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde düşünen bir toplum için elbette birçok deliller vardır.” (el-Bakara 2/164) ayetinin tefsirinde bunların her birinin oluşması imkân dâhilinde iken, Allah'ın bunları pek çok ihtimale rağmen özel bir şekilde varlık âlemine çıkardığını belirtmektedir. Mesela gök cisimlerinin hareket etmemesi caizken ya da arzın hareketi şimdiki hareketinden daha farklı olabileceken, Allah gök cisimlerini hareket edebilen, arzın hareketini de hem kendi ekseni hem de güneşin etrafında hareket

¹¹² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 50.

¹¹³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 111.

¹¹⁴ Benzer ayetler için bk. er-Rahman 55/19-20.

¹¹⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 128.

¹¹⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4: 128.

¹¹⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008), 179.

edebilecek donanımda yaratmıştır. Bunları yaratan ve işleyişlerine yön veren ise gücü her şeye yeten Allah'tır.¹¹⁸

Beyzâvî, şayet bütün bunları Allah'tan başka yaratan ve yaşatan olsaydı karşımıza bazı ihtimallerin çıkacağını da beyan etmektedir: “Şayet her ikisinin, yani iki ilahın iradesi tevafuk etse ve fil ikisinin olsa, aynı eser üzerinde iki müessirin bir arada olması gerekir. Şayet fil ikisinden birine ait olsa üstün kılıcı bir özellik olmadan fail olanın öbürüne üstün olması ve öbürünün de ilahlığa aykırı bir şekilde aczi lazım gelir. Şayet iradeleri farklı tercihlerde bulunsa o zaman birbirini engelleme ve birbirini taretme gelir. Nitekim “Şayet yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı mutlaka yerin ve göğün düzeni bozulurdu.” (el-Enbiya 21/22) ayeti bu manaya delalet eder.”¹¹⁹

Yine o, “Allah o su ile size ekin, zeytin, hurma, üzüm ve daha türlü türlü ürünler de bitirir. İşte bunda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.” (en-Nahl 16/11) ayetinin tefsirinde söz konusu ayetin Allah'ın varlığına ve hikmetine nasıl delalet ettiğini de açıklamaktadır. Bu duruma buğday tanesini örnek veren Beyzâvî, buğday tanesinin önce toprağa düştüğünü, sonra suyla temas etmesi sonucunda üst kısmının yarıldığını ve oradan bitkinin gövdesinin neşet ettiğini, aşağı kısmından da bitki köklerinin çıktığını belirtmektedir. Daha sonra bitkinin gelişip büyüdüğünü; yapraklarının, tomurcuklarının ve meyvelerinin çıktığını ifade etmektedir. Topraktan çıkan bu ürünlerden her biri aynı maddelerden yapılmasına ve aynı iklim şartlarının tesiri altında olmasına rağmen bunların çeşitli şekiller ve özellikler gösterdiğini açıklamaktadır. Bunun sebebini ise Beyzâvî şöyle açıklamaktadır: “Elbette buna dikkatle bakan kimse bu fiillerin bir Fail-i Muhtara ait olduğunu, O zatın zıddı ve benzeri olmaktan münezzeh bulunduğunu bilir.”¹²⁰

Hayvanların yediği otun, onun süt ve kanının hammaddesini oluşturduğunu ifade eden Beyzâvî; hayvanlarda kan ve fişkı arasından akan süte ne fişkın kokusunun sirayet ettiğini ne de kanın renginin bulaştığını, dolayısıyla bu durumun Allah'ın varlığına ve birliğine delil teşkil ettiğini açıklamaktadır.¹²¹

Beyzâvî, Hicr suresinin 20. ayetinin tefsirinde yerin belirli bir miktar ve şekilde yayılması, muhtelif cüzlerden meydana gelmesi, bitki ve hayvanların yaratılması hususunda Allah'ın kudretinin kemaline, hikmetinin tam oluşuna, ilahlıkta ortağı olmadığına ve sadece ona kulluk edilmesinin gerekliliğine kulların dikkatini çekmektedir.¹²²

¹¹⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1: 117.

¹¹⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1: 117.

¹²⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 221.

¹²¹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 232. Geniş bilgi için bk. Bağış, *Beyzâvî Tefsirinde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, 241-246.

¹²² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3: 209.

Sonuç

Kâdî Beyzâvî; tefsir, kelim, fıkıh, usul-ü fıkıh gibi alanlarda çok önemli eserler telif etmiştir. Sadece tefsirine yüzlerce şerh ve haşiyeler yazılmıştır. O, İslamî ilimleri sentezci bir yaklaşımla ele almış ve bu yaklaşımını eserlerine yansıtmıştır. Kendisi Eşarî olmasına rağmen Mutezilî Zemahşerî'nin Keşşaf'ını tefsirinin önemli bir kaynağı yapması onun diğer mezheplere karşı yaklaşımını da ele vermiştir.

Çok yönlü bir müfessir olan Beyzâvî, Kur'an'da yer alan kevnî ayetleri zamanının bilimsel verilerini dikkate alarak etraflıca açıklamıştır. O, bu hususta zamanının bilimsel verilerini tefsirine taşımada bir çekince görmemiştir. Ancak zamanının bilimsel verileri bazen günümüz bilimsel verilerinden farklılık göstermiş ve bu durumda o, kevnî ayetlerin tefsiriyle ilgili günümüzdeki anlayıştan farklı görüşler ortaya koymuştur. Bu da o günün bilimsel verilerini kullanarak yazılan bir eser için gayet normal bir durumdur. Buna rağmen onun kevnî ayetlere yaklaşımı büyük oranda günümüzdeki yaklaşımlara benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Kevnî ayetlerin yorumunda Beyzâvî'nin en temel amacı onları Allah'ın varlığına ve birliğine delil getirmek olmuştur. O, kâinatla ilgili bir ayeti yorumlar yorumlamaz peşi sıra ayeti Allah'ın varlığı ve birliğiyle ilişkilendirmiştir. Ona göre gökyüzü, yeryüzü ve yaratılan her şey aslında Allah'ın varlığını ve birliğini insana hatırlatır. Bu nedenle Allah, Kur'an'da “akıl etmez misiniz?”, “düşünüp öğüt alan yok mu?”, “akıl edesiniz diye” gibi ifadelerle insandan aklını kullanmasını ve çevresine bakarak Allah'ın varlığına ve birliğine yani tevhide ulaşmasını istemiştir.

Kaynakça

- Abdübâkî, Muhammed Fuad. *El-Mu'cemu'l Müfrehes li'l-Elfaz'il Kur'an'il-Kerim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Aykaç, Mustafa. "Nâsiruddîn el-Beyzâvî ve Osmanlı Kelâm Geleneğindeki Yeri = Naser Addin al-Baidawi and His Place on Ottoman Theology Tradition". *İslami Araştırmalar*. XXVII/3 (2016): 388-403.
- Bağış, Mehmet. *Beyzâvî Tefsirinde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. Mardin: Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık Amb. Dağ. San. Ve Tic. Ltd. Şti., 1918.
- Baş, Erdoğan. "Sema", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 453. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Beyzâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'î'l-türâsî'l-arabiyyi, 1418h.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Envârü't-tenzîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 260. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Kadî Beydâvî ve Tefsiri". *Diyanet İlmî Dergi* 19/1 (1983): 3-14.
- Cevherî, Tantavî. *el-Cevâbir fî tefsiri'l-Kur'an*. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2004.
- Çağrı, Mustafa. "Yer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 476. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Şehmus, Demir. "Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım". *Tarihîten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. Ed. Bilal Gökür v.dğr. 401-424. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2010.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarîhi*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. "Smv", *Tebzîbü'l-Lüğâ*. Thk. Muhammed İved. 13: 78-79. 15 Cilt. Beyrut: Daru İhyâ'î'l-türâsî'l-arabiyyi, 2001.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. "Smv". *Kitabü'l ayn*. Thk. Mehdi Mahzumî-İbrahim es-Semaraî. 5: 152. 8 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Hamevî, Yâkût b. Abdullah. *Mu'cemü'l-Büldân*. Beyrut: Dâr Sâdır, 1995.

- İbnü'l-Îmâd, Ebû'l-Felâh Abdü'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-Zeheb fi Abbâr-i men Zeheb*. Thk. Mahmud el-Arnâvût. Şâm: Dâru İbn-i Kesîr, 1406/1986.
- İbn Kadi Şühbe, Ebû's-Sıdk Takıyyüddin Ebû Bekr b. Ahmed. *Tabakatü's-Şafıyye*. Tsh. Hafız Abdülhalim Han. Haydarabad: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmaniyye, 1399/1979.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. "Eyyâ-Ayetün". *Lisanu'l-Arab*. 14: 62. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sadr, 1414h.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. "Arz". *Lisanu'l-Arab*. 1: 60. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sadr, ts.
- İsfehânî, Ragıb. "Arz", *Müfredât*. 73. 1 Cilt. Thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrut: Dâru's-Şâmiye, 1412h.
- İsfehânî, Ragıb. "Eyyü", *Müfredât*. 101. 1 Cilt. Thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrut: Dâru's-Şâmiye, 1412h.
- İsfehânî, Ragıb. "Arz", *Müfredât*. 427. 1 Cilt. Thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrut: Dâru's-Şâmiye, 1412h.
- Karadaği, Ali Muhyiddin Ali. (Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *el-Gâyetü'l-kusvâ fi dirâyeti'l-fetvâ* içinde). thk. Ali Muhyiddin Ali el-Karadaği. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslamiyye, 1429/2008.
- Karagöz, İsmail-Canbulat, Mehmet-Karaman, Fikret-Paçacı, İbrahim. "Âyet". *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Katib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. haz. Şerefettin Yalpkaya-Kilisli Rifat Bilge. 2 cilt. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1941.
- Kırca, Celal. "Kur'an ve Modern Bilim (İlişkisi-Sahası-Sorunları)". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi = Erciyes University Journal of Faculty of Theology* 15 (2012): 7-34.
- Kırca, Celâl. "Kur'ân-ı Kerîm'in Tefsiri ve İlimlerle Olan Münasebeti". *İslâm Medeniyeti* 7/2 (1981): 17-26.
- Özdeş, Talip. "Kur'an-Bilim İlişkisinin Problematik Boyutu Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2010): 7-27.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Buğyetü'l-vuât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim. 2 cilt. Kahire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, 1384/1965.

Sübki, Ebû Nasr Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi. *Tabakatü's-Şafiiyyeti'l-kübra*. thk. Mahmûd Muhammed Tanahi-Abdulfettah Muhammed Hulv. 10 cilt. Kahire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, 1383/1964.

Şelebî, Hind. *et-Tefsîru'l-İlmî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Tunus: y.y., 1985.

Şerkâvî, Muhammed Abdullah. *el-Kur'an ve'l Kevn*. Beyrut: y.y., 1991.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. *Sünen*. 2. Baskı. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Uludağ, Süleyman. “Dünya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 22. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

Yavuz, Yusuf Şevki-Çetin, Abdurrahman. “Âyet”. “*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 242. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Kâdî Beyzâvî”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5-6 (1987-1988): 243.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Beyzâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 100. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrezzâk. “Smv”. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Thk. Mecmuatün mine'l-muhakkikîn. 38: 301. 40 Cilt. b.y: Daru'l-hidâye, ts.

Gezegenler.gen.tr. “Gök cisimleri”. Erişim: 5 Ağustos 2019. <https://www.gezegenler.gen.tr/gok-cisimleri.html>.

Sozluk.gov.tr. “Dağ”. Erişim: 7 Ağustos 2019. <http://sozluk.gov.tr/>.